
De vorming van het cultuurlandschap in de duinen tussen Loosduinen en Monster

Frans Beekman en Bert van der Valk
Archeologische Werkgroep 's-GRAVENhage
Aronskelkweg 74
2555 GN Den Haag

Inleiding

In de afgelopen 25 jaar zijn, vaak naar aanleiding van voorgenomen infrastructurele werken, zoals duinverzwaring en infiltratie, diverse rapporten en artikelen verschenen die het landschap van Solleveld in de Westduinen beschrijven.

Uitgaande van vegetatie en geomorfologie benadrukt Henk Doing (1978), dat we hier te maken hebben met een belangwekkende contactzone tussen Oude Duinen en Jonge Duinen. De 'strandwal van Loosduinen' nadert hier de kust onder een scherpe hoek en verdwijnt dan onder een smalle strook Jonge Duinen. Doing wijst op de verschillende wal- en greppelsystemen en op de zandplateaus, die ten westen van Ockenburgh in het terrein voorkomen. De loofbosjes langs de Monsterse weg zijn de zuidelijkste binnenduïnbossen van Holland.

Hans Otten (1978) beschrijft de oude bewoning in het kader van de geschiedenis van het gehele strandwallengebied ten zuiden van Den Haag. Hij verwijst naar de opgravingen op 't Monsterse Geestje waar negen bewoningsfasen van het Laat-Neolithicum tot de Late Middeleeuwen waren te zien (Emmens 1963, Stuurman 1965, Mezger 1969). Bij Ockenburgh is ook archeologisch onderzoek gedaan (Holwerda 1938) en op Solleveld is in de jaren vijftig van de vorige eeuw een Merovingisch grafveld ontdekt (Peeters 1954, Braat 1956). Verder wijst Otten op het belang van het Meetboek van Monster uit 1378 en op de kaart van Cruquius uit 1712 als kennisbron. Op een kaartje bij zijn rapport geeft hij een aantal (niet alle) wallen aan. Hij noemt de hoge grenswal van Solleveld, de evenwijdige hoge wallen van Solleveld, Ockenrode en Ockenburgh en het complex met lage wallen westelijk van de watertoren, waarvoor hij (ten onrechte) de naam 'schurvelingen' (een benaming uit Ouddorp op Goeree) gebruikt. Naast functies als perceelgrens, veekering of verdediging tegen het zand, wijst Otten op de wal als zanddepot.

Het pleidooi van Otten voor aanvullend onderzoek werd opgepakt door de jonge afdeling archeologie van de gemeente Den Haag en dat leidde tot een uitgebreid rapport (Van der Valk 1986). Bert van der Valk bracht de kenmerken van de verschillende afzettingen die hij in 56 boringen had aangetroffen, samen in een geschematiseerd profiel van zand- en veenlagen, dat ook de overeenkomst met de geologische opbouw van 't Monsterse Geestje laat zien. Aanvankelijk lag hier een landschap van smalle strandwallen en strandvlakten dat later één duinmassief werd. Van der Valk herkende hier de verschillende fasen van de Oude Duinvorming in, evenals het eerste, vroege begin van de Jonge Duinvorming, die hij JD 0 noemde. De landinwaartse begrenzing hiervan tekende Van der Valk ten noorden en ten westen van het 'walletjescomplex'. Van de bodems uit het Laat Neolithicum, Vroege Bronstijd, Late Bronstijd, Vroege IJzertijd, Romeinse tijd en de Historische tijd, is de laatste sterk door de mens beïnvloed. Dat de vele wallen hier gespaard bleven 'is met recht uniek te noemen'.

Vegetatie en geomorfologie van de duinen tussen Kijkduin en Ter Heijde komen een jaar daarna opnieuw aan de orde. Na de versterking van de zeereep in de jaren zestig (met kalkarm zand van 't Monsterse Geestje) wordt rond 1985 aan de binnenzijde van de zeereep een nieuwe verzwaring uitgevoerd (met zand uit de Eurogeul). Het Hoogheemraadschap van Delfland zegt rekening te willen houden met het bestaande landschap en laat opnieuw een rapport schrijven (Hornstra 1987). Het grootste deel van Solleveld wordt 'geëgaliseerd Oud Duin' genoemd. Hoe het duincomplex ten oosten van de Schelpweg is ontstaan, is volgens Hornstra onduidelijk. Is het reliëf ter plaatse ontstaan door omwerking van onderliggende duinen of is er sprake van een overstuivingsfase met vers zand vanaf de kust? Dicht bij de Schelpweg spreekt Hornstra van 'kopjesduinen' met een kalkarme vegetatie en oostelijk daarvan over 'uitblazingsvalleien en west-oost ruggen' met veel helm.

In de beheervisie van 1991 wordt onderscheid gemaakt tussen Buitenduin, Middenduin en Binnenduin (Van Ommering 1991). De Middenduinen liggen direct achter de Buitenduinen en met Binnenduin worden de Oude Duinen bedoeld. Na enige jaren komt de fraaie 'Duinlandschapskaart Solleveld' in een Nederlandse en een Engelse editie uit. Daarop wordt de geomorfologie en vegetatie afgebeeld met 39 kleursymbolen (Lucas 1993). Naast de zeereep worden door Hans Lucas de Buitenduinen, Binnenduinen en Oude Duinen onderscheiden. De Binnenduinen ziet hij als Jonge Duinen, terwijl men met dit begrip gewoonlijk de Oude Duinen aanduidt. Het vlakke duin met de verschillende walsystemen wordt geïnterpreteerd als geëgaliseerd Oud Duin, maar valt op de kaart wel onder de Binnenduinen! Het reliëfrijkere duin ten westen daarvan wordt Oud Jong Duin genoemd, kennelijk naar aanleiding van de door Van der Valk geïntroduceerde term JD 0. In de legenda staan de namen 'walletjescomplex', 'akkertjescomplex' en 'grenswal' vermeld. De merkwaardige wallen van Solleveld worden apart belicht (Vertegaal 1993, 2002). Het 'walletjescomplex' noemt Kees Vertegaal 'eikenwallen'. In een ander deel van Solleveld ligt het 'akkertjescomplex' met lage scheidingswallen zonder bomen. Vertegaal vergelijkt de eikenwallen met de elzenmeten op Schouwen, maar de wallen liggen dáár om een stuk binnenduin opgedeeld in meetjes (akkertjes) tussen greppels met elzen. De gezochte overeenkomst is een minder gelukkige kaartinterpretatie. De dicht naast elkaar liggende wallen op de kaart van Cruquius lijken op sloten of greppels. Ook elders op deze kaart is het vaak lastig wallen en greppels van elkaar te onderscheiden (Van Breemen 1947).

De 'Duinlandschapskaart Solleveld' vormt ook het uitgangspunt van een artikel in het tijdschrift *Holland's Duinen* (Van der Hagen 1998). De auteur onderscheidt binnen de Jonge Duinen de zeereep, buitenduinen en binnenduinen en alleen in het zuidoostelijke deel van Solleveld komen volgens hem Oude Duinen voor. In de binnenduinen onderscheidt Harrie van der Hagen geparaboliseerd binnenduin en geëgaliseerd of vergraven binnenduin. Het paraboolduin is volgens hem ter plaatse gevormd, terwijl Lucas een ontstaan door overstuiving vanuit de zeereep ook mogelijk achtte. Het sterke reliëf maakte egalitatie hier praktisch onmogelijk.

De artikelen die na 2000 in *Holland's Duinen* (en Kwadrant) over Solleveld verschenen, zijn in het onderhavige artikel verwerkt (Van der Meer 2001, 2002; Van der Valk 2002). Uit de samenvatting van de literatuur over Solleveld komt een aantal vragen naar voren. Allereerst is dat de onduidelijke datering van de verschillende duincomplexen en daarmee de vraag waar de grens tussen Oude Duinen en Jonge Duinen loopt. De verschillende walsystemen roepen om een goede uitleg. Wat was de functie van de wallen in het vroegere landbouwsysteem en wanneer werden ze aangelegd? Hoe lagen ze ten opzichte van de boerderijen en de wegen in het landschap? Met ons onderzoek naar de geologie, archeologie en historische geografie van het beheergebied Solleveld willen we deze vragen proberen te beantwoorden. Het ruimtelijke kader van het onderzoek is het duinmassief tussen de Maasmond en Den Haag, dat sinds de Middeleeuwen veel te lijden had van kustafslag en waar zand over het oude cultuurland stooft. Met dit artikel hopen we het inzicht in de natuurlijke en culturele geschiedenis van de Delflandse duinen te vergroten.

Geologie en geomorfologie

Ter hoogte van Monster verdwijnt het Oude Duinlandschap met zandige strandwallen en venige strandvlakten in zee. De richting van dit oude kustsysteem is min of meer zuidwest-noordoost, terwijl de huidige kust meer zuidzuidwest-noordnoordoost is georiënteerd. De bovenliggende Jonge Duinen maken een scherpe hoek met de onderliggende Oude Duinen. Op het strand van Kijkduin zijn in het verleden vaak dagzomende veenlagen uit de Segbroekvlakte zichtbaar geweest als teken van langjarige kusterosie. Tegelijk met het terugwijken van de kust is er zand naar binnen gestoven. De nieuw ontstane Jonge Duinen bedekten zo gedeelten van de Oude Duinen. De markante grens tussen de twee duinsystemen loopt over de kuststrook tussen Loosduinen en Monster. Op de Nieuwe Geologische Kaart van Den Haag en Rijswijk (2007) is de grens goed te zien.

Figuur 1. Hoogtekaart van het duinterrein tussen Loosduinen en Ter Heijde. De intervallen tussen de hoogtelijnen zijn zo gekozen dat de lijnvormige patronen optimaal gelezen kunnen worden. Toelichting: zie tekst. *Bewerking: Karin Rood (DZH).*

Op de gedetailleerde hoogtekaart zijn tussen de Monsterseweg-Haagweg en de dubbele kunstmatige zeereep vooral vlakke terreinen te zien. Dat zijn de Oude Duinen of Binnenduinen met opvallend veel rechte lijnen. Die rechte lijnen zijn door mensen gemaakt. Zeewaarts van de Oude Duinen ligt een meer geaccentueerd terrein zonder veel rechte lijnen: de Jonge Duinen. Landbouw werd mogelijk door het Oude Duin af te vlakken en te bemesten. Die activiteiten hebben de grens tussen deze onderscheiden duinen soms duidelijker, maar soms ook onduidelijker gemaakt. Op grond van vondsten van potscher-ven van middeleeuwse vormen en typen in de Jonge Duinen kunnen we vaststellen dat veel van deze duinen reeds in de 11^e/12^e eeuw moeten zijn gevormd. Daarmee zijn deze duinen vroeger ontstaan dan de brede duinen ten noorden van Scheveningen, die er pas tegen het einde van de 14^e eeuw tot stand komen. Dit is te begrijpen omdat de duinvorming in Solleveld plaatsvond nabij het estuarium van Rijn en Maas. Dat had meer direct te maken met de gevolgen van de veranderingen in de stromings- en/of golf- patronen dan het gebied bij Scheveningen, waardoor het zand met de overheersende zuidwestenwind op de kust werd geblazen. Ten oosten van de Schelpweg is op de hoogtekaart een duinterrein met kronkelende hoogtelijnen te zien oplopend tot 10 meter + NAP. Dit is het gebied waar de Jonge Duinen over de Oude Duinen zijn gewaaid. Ook ten westen van de Schelpweg is dat te zien op kleinere schaal. Tussen Ter Heijde en Hoek van Holland liggen verder alleen nog zanddijken met strandhoofden. Ten noorden van de Noorderdam van de Nieuwe Waterweg is gedurende de laatste vier decennia het strand verbreed met zand uit de Maasvlakte (de 'van Dixhoordriehoek', ook wel Kapittelduinen genoemd).

Het is interessant de oude kustlijnen van de Maasmond te bekijken in relatie tot de natuurlijke afwatering van de strandvlakten in het systeem van de Oude Duinen. De langetermijn kustontwikkeling van Delfland bestaat uit een gestage terugtrekking van de kustlijn tot aan de 19^e eeuw. Ter hoogte van Solleveld is die terugtrekking tussen 1300 en 1800 min of meer regelmatig verlopen, waarna de Delflandse Hoofden werden aangelegd. De terugtrekking bedroeg ongeveer 300 meter per eeuw. Tegelijk met de terugtrekking van de kust tussen Scheveningen en Ter Heijde vond uitbouw in de Maasmond plaats. Eerst was dat de haakwal van 's-Gravenzande en daarna ontstond De Beer. Bevond de zuidrand van deze strandhaak zich rond 1540 nog ter hoogte van het huidige Hoek van Holland, in 1773 was die punt al ongeveer 6 km naar het zuiden gegroeid. Kustafslag op de ene plaats resulteerde dus in kustaangroei op een andere plaats. Dat kwam omdat de mens tot in de 19^e eeuw niet over grootschalige middelen beschikte om de ontwikkelingen naar zijn hand te zetten. In Scheveningen en Ter Heijde moest men door deze achteruitgang van de kustlijn noodgedwongen delen van de dorpen prijsgeven.

Achter de strandhaken werden strandvlakten gevormd met een afwatering naar het Rijn- en Maas-estuarium. Deze strandvlakten (te vergelijken met de huidige Kwade Hoek op Goeree) werden al snel na de vorming ingepolderd en in gebruik genomen als bouwland. De haken zelf stoven op tot zanddijken al dan niet geholpen door de mens, maar braken regelmatig door bij stormvloed, zoals De Banken bij 's-Gravenzande. De afwatering naar het zuiden toe, van de inmiddels achter die haken afgesloten oudere noordoost-zuidwest verlopende primaire duinvalleien kwam in het gedrang. De Haagse Beek in de Segbroekpolder is door deze kustverandering zelfs van stroomrichting veranderd. Het is aannemelijk dat deze beek, komend van de waterscheiding tussen Rijnland en Delfland bij Waalsdorp, aanvankelijk naar het zuidwesten op de strandvlakte achter de haak van Terheijde en Monster afwaterde in de richting van de Booma. Later, na de afsnoering van de strandvlakte in het zuiden, stroomde de rechtgetrokken Haagse Beek vanaf 't Schapenatje bij Kijkduin in noordoostelijke richting naar het Segmeer, Zorgvliet en verder, waarbij de mens een handje hielp door de strandwal bij de Laan van Meerdervoort te doorgraven naar de Zeestraat. In 1280 wordt de Beek genoemd als het water naar de gracht om het Binnenhof. Het is niet onwaarschijnlijk dat het omkeren van de stroomrichting van de Haagse Beek iets te maken heeft met de afslag langs de Delflandse kust, het naar binnen waaien van zand verder naar het zuiden en het blokkeren van de oude afwatering. Latere veranderingen, zoals het ogenschijnlijk verdwijnen van de westelijke tak van de Haagse Beek tussen Kijkduin en Ter Heijde, hangen waarschijnlijk samen met duinvorming, in dit geval van het hieronder nog te bespreken Polanenduin.

In de binnenduinen of Oude Duinen werden recent enkele archeologische onderzoeken uitgevoerd die nieuw licht werpen op de vroegere mobiliteit van duinzanden. Zowel voor het Westlandse als het Haagse gedeelte van het dungebied Solleveld geeft dat aanleiding tot een paar conclusies. Allereerst over het beeld van vlakke Oude Duinen boven de smalle onder een paar meter zand begraven strandvlakten, dat we kennen van de opgravingen op 't Monsterse Geestje, op Ockenburgh en ook van Solleveld. Tussen het nog enigszins golvende oppervlak uit de IJzertijd en het vlakkere maaiveld in de Romeinse tijd ligt een laag verstoven zand van zeer geringe tot een meter dikte. Het vroegmiddeleeuwse materiaal wordt aan de top van het Romeinse vlak aangetroffen, maar ook wel gescheiden door een dunne stuifzandlaag. Waasdorp & Eimermann (2008) melden dat er na het gebruik van het Merovingisch grafveld tot ca. 650 op Solleveld nog eolische afblazing heeft plaatsgevonden. Dat waren slechts enkele decimeters van de relatief hoge en dus erosiegevoelige plek in het landschap. De conclusie is dat de menselijke bewoning heeft gezorgd voor steeds verder vervlakking van het Oude Duinlandschap met plaatselijk ondiepe erosie op de hogere delen en opvulling van de lagere delen. Die tendens heeft zich nog verder doorgezet door de hernieuwde ontginningen in de latere Middeleeuwen en Nieuwe tijd. Dit type eolische verblazing en nivellering is eigenlijk alleen maar aan menselijke activiteiten gebonden. Losgewoeld zand was gemakkelijk lokaal te verplaatsen door de altijd aanwezige wind. Daarbij moeten we goed in het achterhoofd houden dat de kust veel verder weg lag dan nu (voor Solleveld lag ca. 1,5 km meer duinlandschap dan nu), wat waarschijnlijk grote invloed had op het windklimaat en de grondwaterstand). Dat was door de kustligging toen in het algemeen waarschijnlijk milder dan nu in Solleveld met zijn huidige ligging vlak bij zee.

Een uitzondering op de hierboven aangegeven regel is het voorkomen van een reeks geïsoleerde hogere kopjes Oud Duin langs de Monsterseweg waarin IJzertijdmateriaal in diverse niveaus voorkomt tot aan 5 meter + NAP. Dit valt goed te begrijpen, omdat daar aan de zee kant de oude strandwal van Den Haag ligt die overal elders (ook aan de overkant van de Monsterseweg) is afgezaagd, maar niet in Solleveld!

Tenslotte is nog een opmerking te maken over het voorkomen van kogelpotscherven op reliëfrijke duinen. Hoewel het oppervlaktevondsten betreft – die dus niet in een stratigrafische context te plaatsen zijn – is het opvallend, dat in het Polanenduin ten westen van de Schelpweg en ten noorden van de infiltratieplassen op en lokaal in het geaccidenteerde terrein, dat tot nu toe bestempeld wordt als Jonge Duinen, vroeg- en laat middeleeuwse scherven zijn gevonden. Dit betekent dat we niet goed kunnen uitmaken tot welke duinvormende fase deze reliëfrijkere duinen behoren. Maar dat bepaalde duinen in dit gebied vroeg (enkele honderden jaren vroeger dan de ‘klassieke’ Jonge Duinen) gedateerd moeten worden, is duidelijk (Jonge Duinen 0, cf. Van der Valk 1987, 2002).

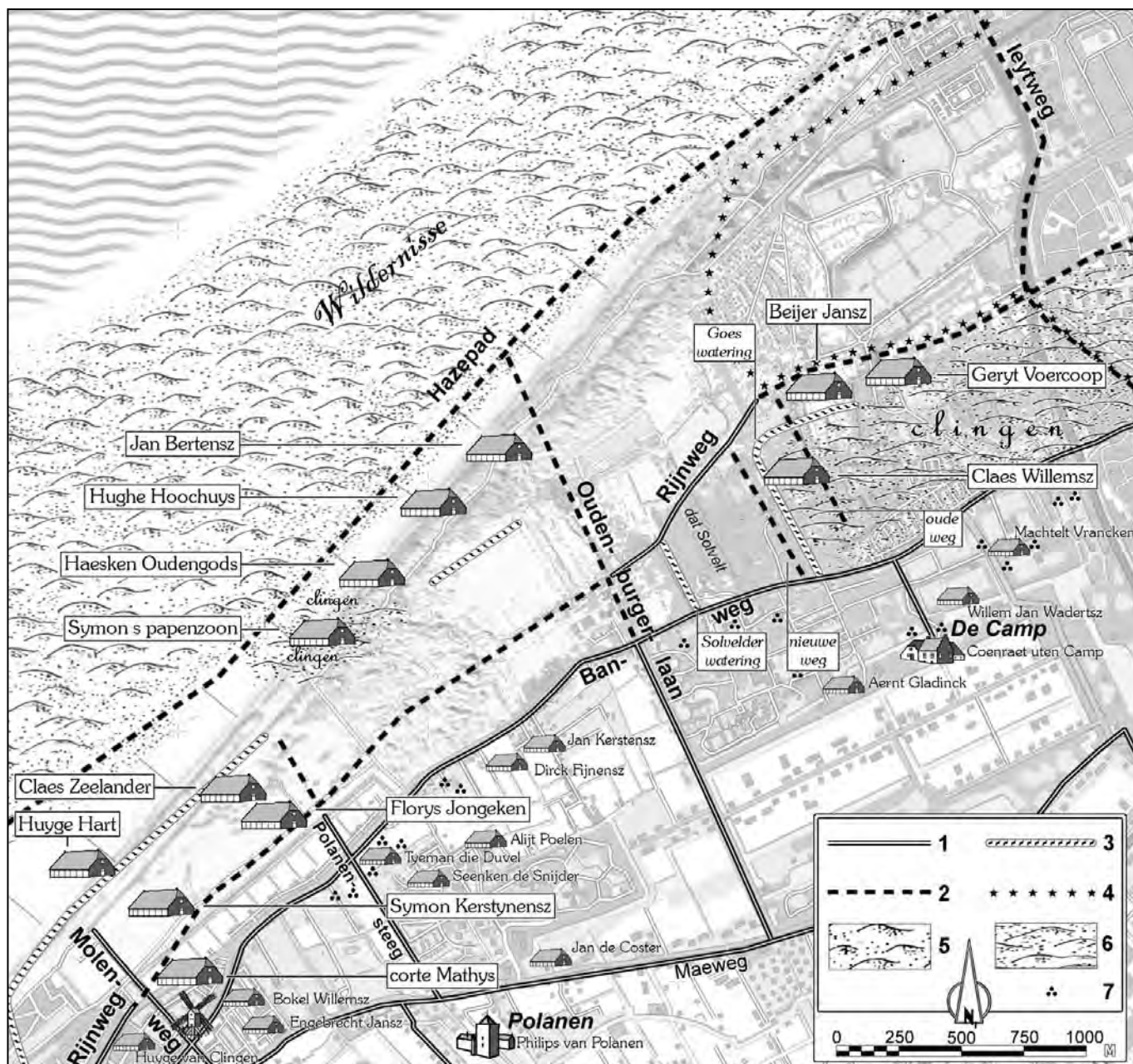
Door de eeuwenlang terugtrekkende kustlijn kwamen een aantal recente paraboolduinen verder landinwaarts te liggen. Het is logisch dat de parabolen langs de Delflandse kust maar fragmentarisch bewaard zijn gebleven, omdat juist dit kustgedeelte sterk aan erosie onderhevig is geweest. Er was namelijk niet genoeg tijd voor de opbouw van de grotere paraboolsystemen, met als uitzondering het Polanenduin, dat hieronder besproken wordt. Hier waren overigens tot voor kort nog een paar stuifketels actief.

Het cultuurlandschap in de Middeleeuwen

Het vrij vlakke duingebied tussen Loosduinen en Monster, dat tegenwoordig achter een kunstmatige dubbele zeereep ligt, is vanaf de Bronstijd continu bewoond geweest. Op enkele geïsoleerde plaatsen zijn de overblijfselen onderzocht en is wat meer bekend geworden, zoals op ‘t Monsterse Geestje en recentelijk op het Merovingisch grafveld. Hoe verder we in de Middeleeuwen komen, des te beter komt het gehele cultuurlandschap in beeld. Naast bodemvondsten van aardewerk en metaal krijgen we zicht op de ouderdom van lijnvormige elementen zoals wegen en wateringen en oppervlakken als cultuurland en resten Oude Duinen. Een zeer belangrijke bron voor kennis van het laatmiddeleeuwse landschap is een ‘out bouck van metinge van de landen van tgeheel ambagt van Monster, die gemeten zijn in den jare 1378’, dat als kopie uit 1612 is overgeleverd. Een onbekende landmeter heeft het ambacht, dat groter was dan de latere gemeente Monster, opgemeten en ingedeeld in twaalf kwartieren. De kwartieren XI en XII liggen tussen de Monsterseweg-Haagweg en de grafelijke duinen of Wildernisse. Binnen elk kwartier zijn alle percelen in dit Meetboek opgenomen ten behoeve van de heffing van de polderlasten of het morgen-geld. Van elk perceel staan de eigenaar of pachter, de begrenzing en de oppervlakte vermeld. Er staat of het perceel anders ligt dan de rest (‘dwarland’) of geheel ingesloten ligt (‘blokland’); op het ‘kruisland’ bij de Banweg stond wellicht een veldkruis. De wegen en wateringen hebben soms een naam. In het kleigebied van Monster komen bedrijven van 20 tot 30 morgen (17 à 25 ha) voor, op het zand van het elfde en twaalfde kwartier is 70 % van de bedrijven kleiner dan 1 ha en 32 % zelfs kleiner dan 0,5 ha. In totaal liggen in de twee zand-kwartieren 278 percelen, een versnippering die duidt op een aanzienlijke bevolkingsdruk. Er lagen ook opvallend veel (minstens 16) boerderijen in dat gebied. Eén van de pachters in het twaalfde kwartier heet Dirc de Mosyvanger. Zijn beroep was mogelijk ‘mussenvanger’ en dat kan duiden op graanakkers met rogge en gerst, waar de mussen werden bestreden. In de standerdmolen bij Monster werd het graan gemalen. Een enkele keer gebruikt het Meetboek de verkleinwoorden ‘weidekijn’ en ‘ackerken’. Van dit akkerland zijn de ploegsporen bij archeologisch onderzoek teruggevonden met scherven aardewerk uit de 12^e tot 14^e eeuw. Dergelijke prekadastrale grondregisters zijn onder diverse namen van andere regio’s in Nederland ook bekend, een enkele keer is er een kaart bij. Ze werden steeds vernieuwd waarbij de landmeter een vaste route liep en de actuele situatie noteerde. De Zeeuwse benaming ‘overloper’ voor zo’n register geeft dat goed aan. Er moeten vele van deze registers verloren zijn gegaan. Het Meetboek van Monster uit 1378 is een uitzonderlijk vroeg document.

Reconstructiekaart

Met behulp van de gegevens uit het Meetboek, vooral de wegen die ook bekend zijn van oude kaarten en de vermelde oppervlakken heeft Herman van der Meer een reconstructiekaart gemaakt van het gebied tussen Loosduinen en Monster waarop hij zo goed mogelijk ook de boerderijen en hun eigenaren of bewoners in 1378 aangaf. Voor het deelgebied Solleveld werkte hij dit verder uit (Van der Meer 2001). Een reconstructie op perceelsniveau was niet mogelijk. Met behulp van het Meetboek beschrijven we nu het middeleeuwse cultuurlandschap dat in de tijd na de 16^e eeuw aanzienlijke veranderingen zou ondergaan.

Figuur 2. Het gebied Solleveld op basis van het Meetboek van Monster (1378)

Legenda: 1. bestaande weg 2. veronderstelde weg 3. watering 4. deelgebied Segbroek 5. Jonge Duinen 6. Oude Duinen 7. geest.

Reconstructie: Herman van der Meer.

In het middeleeuwse landschap lopen drie wegen west-oost (volgens de traditionele benaming rond Den Haag die de Noordzee letterlijk in het noorden zag, maar in werkelijkheid lopen ze zuidwest-noordoost). Dat zijn de nog bestaande Banweg of Bredeweg (de huidige Monsterseweg-Haagweg) en de Rijnweg die hierna nog aan de orde komt. Beide rijwegen liggen op de strandwal van Den Haag. De Banweg lag aan de zuidkant van de strandwal en liep door als Loosduinseweg en Westeinde naar Den Haag. De Rijnweg aan de noordkant van de strandwal ligt ten zuiden van het Segbroek (dat in 1378 niet tot Monster behoort!). Nog net op de strandwal van Scheveningen en langs de toenmalige kustduinen ligt het Hazepad, dat een voetpad is geweest. Van dit 'Hazepade' is niets in het veld terug te vinden: het ligt op de huidige plaats van de koppen van de Delflandse Hoofden ongeveer 250 meter van de duinvoet in zee. In de tijd van het Meetboek lag het strand ongeveer 1200 meter verder zeewaarts. Dwars op deze drie wegen staan de Leytweg (Kijkduinsestraat), de Oudeburgerlaan (Oorberlaan), de Polanensteeg die naar het huis Polanen liep, en tenslotte de Molenweg bij de nog bestaande molen van Monster.

Van der Meer kon een drietal wateringen op de kaart tekenen: de Goeswating die waarschijnlijk uit de Segbroekvlakte kwam, de Solvelder wating naast het Solveld en een naamloze wating ongeveer ter plaatse van het huidige fietspad door de duinen tussen strandpaal 109 en 112. Het eerste gedeelte van deze laatste wating is in het veld nog herkenbaar als een ondiepe droge sloot. De wateringen hadden waarschijnlijk een natuurlijke duinbeek als voorganger die uiteindelijk afwaterde op de Maas. De aanduiding 'goes' duidt mogelijk op het stromende karakter van de wating.

Op twee plaatsen in het Meetboek worden er 'clingen' genoemd: dat zijn de Oude Duinen. Allereerst is dat een vrij groot gebied van 42 ha bij het dorp Loosduinen tussen de Rijnweg en Banweg, waar nu Ockenburgh en Ockenrode liggen. Het was hoofdzakelijk in bezit van het klooster van Loosduinen en er woonde niemand. Het deel 'gemienslant' van 19 ha werd gemeenschappelijk beweid. Een tweede stuk 'clingen' ligt naast de boerderij van Haesken Oudegods ter plaatse van het huidige steendepot aan de Schelpweg. Het is een belangrijk gegeven, want het geeft aan dat hier in de tweede helft van de 14^e eeuw nog Oude Duinen aan de oppervlakte liggen die later bedekt zouden raken met Jonge Duinen. Een naam die in de twee kwartieren van het Meetboek ontbreekt is 'geest' dat vermoedelijk staat voor mager bouwland in afgevlakte Oude Duinen. Op de kaart van Cruquius uit 1712 staat het verklarende 'klingen en geestlanden' in de binnenduinen geschreven. Het woord 'geest' komt in het Meetboek wel voor ten zuiden van de Banweg. Al het land in het elfde en twaalfde kwartier buiten de 'clingen' is verkaveld. Boerderijen zien we langs het Hazepad ten westen van de Oorberlaan, langs twee gedeelten van de Rijnweg en langs de Banweg bij Monster. Ze ontbreken echter langs de Rijnweg en Banweg tussen de Oorberlaan en Polanensteeg. Dit 'lege' gebied lag waarschijnlijk te hoog en was te hobbelig. In de 14^e eeuw moet het gebied tussen het Hazepad en de Rijnweg al last hebben gehad van overstuiving die tot verschraling van het cultuurland leidde. Kwartier XII behoefde namelijk slechts het halve morgengeld op te brengen.

Solleveld

De enige echte veldnaam in het elfde en twaalfde kwartier in het Meetboek van 1378 is 'dat Solvelt' naast de 'Solvelder watering'. Later was het de naam van een boerderij, zoals te zien op de kaart van Cruquius uit 1712 (zie figuur 3). Hoewel niet expliciet als bewoner genoemd in het Meetboek is er sprake van ene Jan Bertensz die daar in de buurt bij de Oorberlaan woont. Volgens Herman van der Meer kan dat op de plaats van de latere boerderij Solleveld zijn geweest of een nabij gelegen voorganger. Het gebied Solleveld zelf lag volgens het Meetboek tussen de Rijnweg en Banweg in het tegenwoordige Ockenrode. Een 'sol' is volgens de meeste woordenboeken een (modder)poel. Solveld zou dan staan voor drassig veld en dat kan het ontbreken van een boerderij tussen Rijnweg en Banweg verklaren. De oudst bekende namen met 'sol' stammen uit de 8^e eeuw.

Rijnweg en Polanenduin

De Rijnweg vraagt om een aparte bespreking. Dat heeft niet te maken met het fantasievolle idee van Nicolaas Pabon die er een Romeinse heerweg in zag (een idee dat nog steeds bij velen in het hoofd zit), maar vooral met het in onbruik raken van delen van die weg en de gevolgen daarvan. In het Meetboek komt de Rijnweg voor als grens tussen het elfde en twaalfde kwartier en als begrenzing van vele percelen. Van Monster tot Loosduinen is de weg door Herman van der Meer op de reconstructiekaart gezet en daarop zijn ook de nog bestaande delen te zien. Vooral de Rijnweg langs Solleveld heeft een oud karakter. Het is een eenvoudige zandweg, met een karrenspoor begeleid door lage wallen, die langs bosjes en een heideveldje loopt. Dankzij het voorkomen van de naam is de Rijnweg in de schriftelijke bronnen te vervolgen aan de zuidkant van het Segbroek (niet ver van de latere Laan van Meerdervoort) en verder naar Waalsdorp. De oudste vermelding van de Rijnweg is uit 1314 en van dat jaar terug naar de Romeinse tijd is meer dan een millennium! Het is wel waarschijnlijk dat er in de Romeinse tijd wegen over de strandwallen liepen, maar daar is tot op heden nog niets van teruggevonden (Waalsdorp 2003). Ook het verhaal dat traditioneel de graven van Holland over de Rijnweg gingen als zij van hun hof in 's-Gravenzande naar Rijnsburg reisden, is nooit aangetoond. Wel valt op dat er langs de Rijnweg méér boerderijen lagen dan langs de Banweg. Op enig moment is de Rijnweg niet meer belangrijk en wordt de Banweg als verbinding tussen Monster en Loosduinen meer gebruikt. Waar had dat mee te maken?

Op één van de oudste overzichtskaarten van Delfland, namelijk die van Floris Balthazars uit 1611, zien we dat de reliëfrijke kustduinen zich landwaarts hebben verplaatst. Op één plaats is de Rijnweg overstoven en dat is in het duinterrein nog steeds te zien. Het gaat om het gebied ten oosten van de Schelpweg, dat door Herman van der Meer op basis van oude bronnen het Polanenduin is genoemd. Op de digitale hoogtekartaart (figuur 1) is prachtig te zien dat een fors paraboolduin met een kop van 10 meter + NAP hier van zuidwest naar noordoost heeft bewogen. Dit duin heeft de 'clingen' bij de boerderij van Haesken Oudegods na 1378 overstoven en eveneens het Hazepad en de naamloze watering. Zeewaarts van het wallencomplex bedekte een kleiner paraboolduin, met een deels afgegraven en dus kunstmatige voorkant, ook het cultuurland. De gevonden scherven in een niet zo recente stuifkuil aldaar wijzen op overstuiving vanaf het begin van de 15^e eeuw.

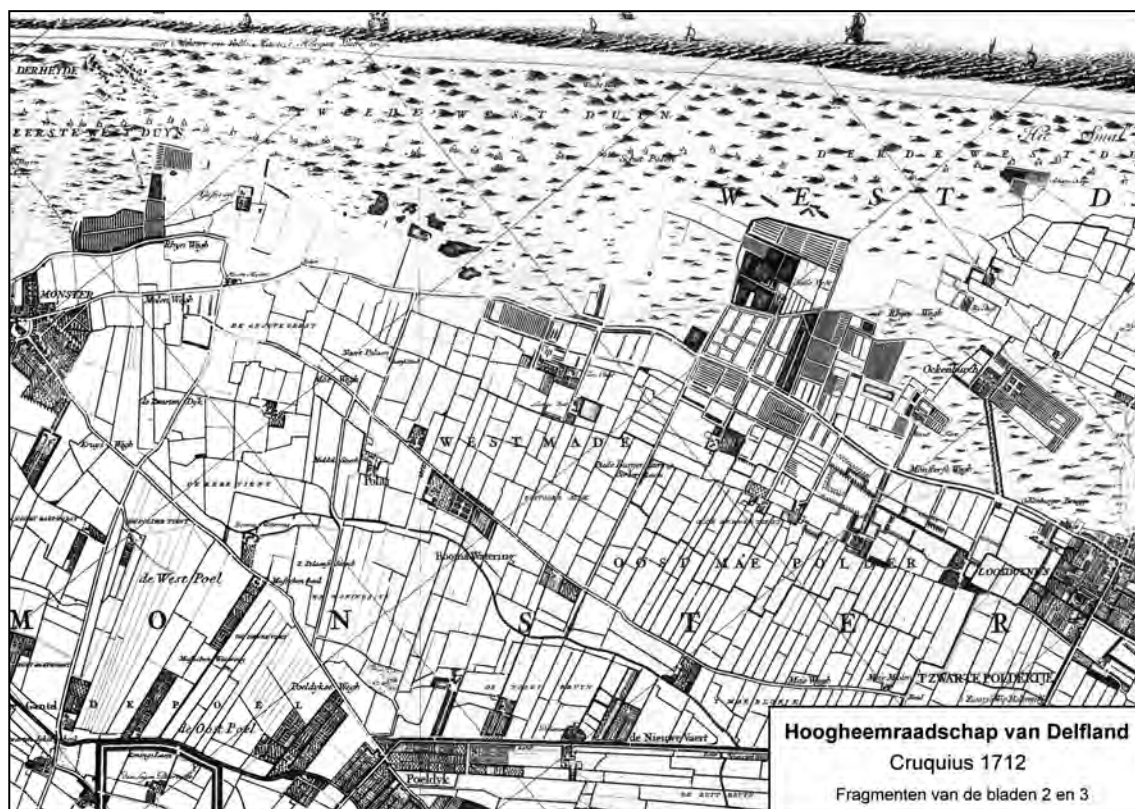
De kop van het grote paraboolduin in het Polanenduin lag in 1611 over de Rijnweg. Een ter plekke gevonden penning van Gelre (1544-1552) geeft het moment van overstuiving van het cultuurland goed aan. Een keur van Delfland uit 1690 gaat over 'het verwijderen van zand van de weg bij de duinen van Polanen'. Dat was waarschijnlijk op de plaats waar de Schelpweg bij de Haagweg komt. Het grote paraboolduin heeft de afstand van 900 meter tussen Haesken Oudegods en de Rijnweg dus in ongeveer twee eeuwen afgelegd, dat is een snelheid van 4 à 5 meter per jaar. Dit tempo wijst op begroeiing met helm al dan niet door de mens gepoot. Het begin van het verstuiwingsproces zoeken we in de aantasting van de zeereep door de golven. We kunnen het Polanenduin zonder moeite geologisch indelen bij de hoofdfase van vorming van het Jonge Duin, welke in de regio Den Haag vanaf de 14^e eeuw plaatsvond. Vooral in de 16^e eeuw had de kust van Ter Heijde tot Scheveningen ernstig te lijden. Vanouds beschermden de boeren hun land door het poten van helm in de duinen, de zg. buurtplanting. Vanaf 1515 versterkt de dijkgraaf van Delfland het toezicht hierop en dat heeft ongetwijfeld te maken met de stormvloeden van 1509 en 1514 die veel afslag en verstuiwingen veroorzaakten. De vloeden van 1530 en 1552 sloegen opnieuw de duinen af en veroorzaakten grote schade. Berucht werd de stormvloed van 1570 die drie straten in Scheveningen voor de kerk wegsloeg.

De Rijnweg tussen de Molenweg en de Oorberlaan verdween zo onder het duinzand en grotendeels uit het landschap. Een ander gevolg van de overzanding van de Rijnweg omstreeks 1600 was de aanleg van lange toegangswegen van de boerderijen langs de oude Rijnweg naar de Monsterseweg, zoals bij Solveld en Ockenburgh. Het zijn ook nu nog markante lijnen in het landschap.

Ontwikkelingen in de Nieuwe tijd

In de Middeleeuwen wordt de Hollandse kust diverse keren zwaar beschadigd tijdens stormvloeden. De duinkust bij Ter Heijde en Scheveningen wijkt terug en er waait veel zand naar binnen. Het effect daarvan zagen we al in de gedeeltelijke overstuiving van de Rijnweg. Het gebied moet snel te maken hebben gekregen met de gevolgen van deze overstuiving. Er ontstonden schrale weilanden die slechts beweiden konden worden. De melk- en boterproductie dicht bij Den Haag werd er langzamerhand ook belangrijk. Wellicht zijn er toen zandwallen beplant met duindoorn aangelegd als veekering. De ouderdom van deze wallen uit het begin van de Nieuwe tijd wordt mogelijk bevestigd door de vondst van roodbakend aardewerk met spaarzaam glazuur in een wallichaam bij het Merovingisch grafveld (Waasdorp & Eimermann 2008).

Aan de kant van Loosduinen komt in de Gouden Eeuw een andere ontwikkeling op gang. Het oude 'clingen'-gebied in de oosthoek van het elfde kwartier (zie figuur 2) komt na de Reformatie in wereldse handen en wordt omgevormd tot een aantal landgoederen. Dat zijn van oost naar west Ockenburgh, Zandfort, Ockenrode en Dorestad. Solveld blijft in die tijd nog sterk agrarisch. Verschillende bestuurders uit het naburige Den Haag en Delft stichten een buitenplaats en vergraven de binnenduinen. In feite gaat het om een herschikking van het zand van natuurlijke duinen en valleien naar kunstmatige wallen naast vlakke velden en greppels. Het resultaat van deze ontwikkeling wordt zichtbaar op de gedetailleerde kaart van Nicolaes Cruquius uit 1712 (figuur 3).

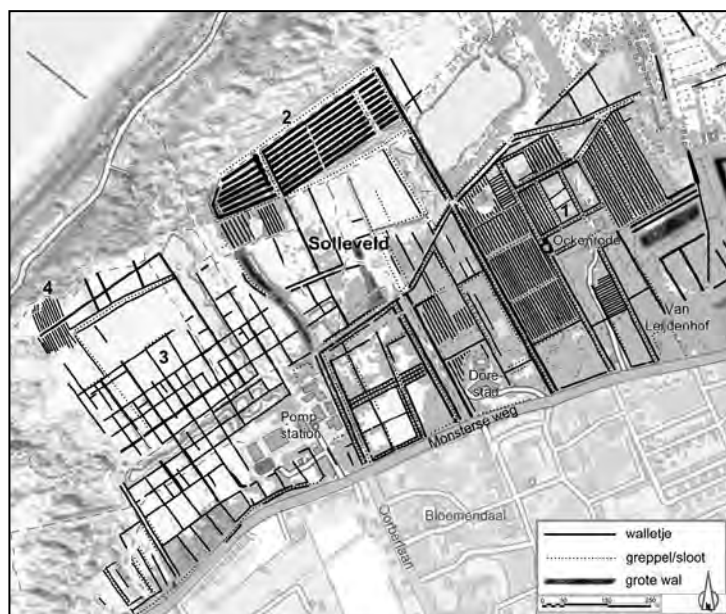

Figuur 3. Fragment Kaart van Delfland door Nicolaes Cruquius (1712). Bron: Hoogheemraadschap van Delfland.

Het bekendste landgoed dat 'in de clingen buyten Loosduynen' werd aangelegd is Ockenburgh. Hier werd in het midden van de 17^e eeuw een bestaande boerderij (waar in 1378 Gerijt Voercoop woonde) afgebroken en een landhuis gebouwd dat in 1652 gereed kwam. De medicus en dichter Jacob Westerbaen bezong zijn nieuwe landgoed in 1654 onder de titel *Arctoa Tempe*. Hij noemt daarin een aantal landschappelijke elementen als 'myn dijcken en mijn wallen', een 'mantelingh' en 'elsen-ackeren (die) de buyten-kant bezoemen'. Een brede en hoge zandwal omsloot het landgoed. Met de 'overstoven hey-grond' bedoelde Westerbaen wellicht de Oude Duinen op de strandwal. Dit rechthoekige landgoed Ockenburgh te midden van de binnenduinen springt op de kaart direct in het oog. Het krijgt overigens ook een waterverbinding met de Westlandse vaarten en wordt per schuit bereikbaar.

Het merkwaardige Zandfort, nu het Hyacintenbos, ligt naast Ockenburgh. Het is in de Gouden Eeuw een klein landgoed omringd door een 3 à 4 meter hoge zandwal, een echt zand-fort! Op een kaartje omstreeks 1800 staat in het midden een stuk duin dat een konijnenwarande lijkt met het woord 'vrijheid'. De buitenplaats Zandfort is dan al een ruïne. Tussen de oprijlanen van Zandfort en Ockenburgh lag in de 18e eeuw De Zwarte Duin. Dit restant Oude Duinen kreeg die naam wellicht naar de donkere begroeiing, mogelijk brem. Het is omstreeks 1900 tijdens de grootschalige afzanding rond Loosduinen afgevlakt. Het sportterrein Ockenburg achter de Wijndaelderswoning was in 1925 de laatste afzanding bij Loosduinen.

Op de plaats van Ockenrode zien we op de kaart van Cruquius geen landhuis, maar wel gebieden met evenwijdige streepjes. Dat zijn stukken afgevlakt duin met vrij hoge wallen. Bij verkopeningen komen we die landschappen tegen als 'plantage'. Het ging dus om de aanplant van hakhout of (productie)bos. Deze uitgebreide bossen behoorden in de 18^e eeuw bij het landgoed Ockenburgh. Solleveld vertoont een combinatie van een boerenbedrijf en bossen. De vierkante walstructuren ten westen van een dubbele grenswal gaan vermoedelijk terug op de 16^e eeuw. De bossen van Solleveld ten noorden en ten zuiden van de Rijnweg liggen niet op wallen, want anders zou Cruquius die wel getekend hebben. De oprijlaan van de Monsterseweg tot aan Solleveld was aangelegd naast de Solvelder Watering, nu nog zichtbaar in het veld. Ook Solleveld kwam in handen van stedelijke bestuurders die de dagelijkse praktijk aan een pachter overlieten en van tijd tot tijd op de mooie kamer van de boerderij verbleven. Naast dit grootgrondbezit aan het begin van de Monsterseweg behoudt de rest van de binnenduinen tussen Loosduinen en Monster een agrarische functie.

Figuur 4. Lijnvormige structuren op Solleveld en omgeving.

- 1: Houtplantages 17^e/18^e eeuw.
- 2. Wallencomplex 14^e-16^e eeuw?
- 3. Akkertjescomplex 19^e eeuw
- 4. Rillencomplex 19^e eeuw?

Kaart: Herman van der Meer.

Houtplantages

De aanplant van houtgewassen zien we in Ockenrode, Dorestad en Solleveld vooral nabij de Monstarse weg. Opvallend in Ockenrode is een perceel met lange evenwijdige wallen, in 1800 de Lange Akkers genoemd. De wallen zijn inderdaad lang, 180 tot 230 meter, ze liggen gemiddeld 7,5 meter uit elkaar en zijn ongeveer één meter hoog. De greppels moeten het gebied ontwateren en de bomen staan op de wallen. In het gebied Dorestad een tweede bosgebied, dat we de Korte Akkers noemen met wallen van ongeveer 130 meter lang en ook maar één meter hoog. Voor de bakkersovens was vroeger veel brandhout nodig. De wallen worden wel rabatten genoemd, een begrip uit de bosbouw. Daar gaat het echter om lage ruggen van 5 à 6 meter breed met greppels voor de afwatering en die treffen we in dit gebied niet aan. Westerbaen schreef in 1654 in Ockenburgh over het water 'dat van duyn komt zeepelen en zincken'. Kwelwater uit de duinen zal ook in Ockenrode en Dorestad ten westen van Ockenburgh voor een natte situatie hebben gezorgd, die met het beschreven wallensysteem productiever werd gemaakt.

Tabel 1: De verschillende walcomplexen: afmetingen op basis van velddata. Alle afstanden en maten in meters.

perceel- en/of terreinvorm	afmetingen	afstand tussen greppels	hoogteverschillen (huidig)	ouderdom	gebruik
wallencomplex ('eikenwallen')	1 complex in drie delen 150 x 500	15	1,75	14 ^e -16 ^e eeuw	landbouw (konijnen: winterbijvoer?)
houtplantages (Lange en Korte Akkers)	vele langwerpige percelen 130-230	7,5	1	17 ^e -18 ^e eeuw	bosbouw mogelijk maken (hakhout)
akkertjescomplex	1 complex 425 x 425	akkertjes van 55 x 75	ca. 0,5	1712-1856	akkerbouw
rillencomplex	1 complex tweemaal 100 x 100	7,5	0,45-0,65	19 ^e eeuw	landbouw (aanplant wilgen voor rijschermen in de zeereep?)
diverse wallen	diverse		0,5-1	16 ^e -18 ^e eeuw	perceelscheidingen

Wallencomplex

Ten noorden van de boerderij Solleveld ligt een merkwaardig wallencomplex dat wel enigszins lijkt op de Lange Akkers maar dan in een forsere uitvoering. Het geheel is 500 meter lang, ongeveer 100 meter breed en is onderverdeeld in drie compartimenten. Cruquius geeft negen onderbroken evenwijdige wallen binnen een zanddijk aan. De afstand van de greppels is ongeveer 15 meter. De forse wallen zijn 1,75 meter hoog en bovenop wel 3 meter breed. De naam Eikenwallen slaat op een recentere situatie. Sinds de houtkap in de Tweede Wereldoorlog zijn er nog maar weinig kromgegroeide eiken over. De grotere afstand tussen de greppels heeft wellicht te maken met de drogere situatie in de hoger gelegen duinen. De dubbele wal om het complex, die op de kaart uit 1712 is te zien, duidt mogelijk op een ringsloot. De oriëntatie volgens de oude strandwal zou wel eens op een hoge ouderdom kunnen wijzen.

Soortgelijke walcomplexen zijn op de Cruquiiskaart ook te herkennen op de Monsterse Geest, bij het Schapenatje waar de Haagse Beek begint, op Houtrust en in de binnenduinen bij 't Oude Rijs in Waalsdorp. Deze vergelijkbare walcomplexen liggen dicht tegen de Jonge Duinen aan, waar toen veel water uittrad. De forse zandwallen boden een droge plek voor houtteelt. Een andere functie zoals voederakker voor een konijnenwarande is niet uit te sluiten; vergelijkbare structuren zijn in Engeland gedocumenteerd. Hier ligt nog een onderzoeksterrein braak!

Figuur 5. Wallencomplex dat al op de kaart van Cruquius (1712) voorkomt. De 'paperclip'-vormige structuur middenonder is de lage wal van een vroegere vinkenbaan. Bron: DZH

Akkertjescomplex

Op de topografische kaarten na 1850 is ten westen van de voormalige grens tussen Monster en Loosduinen een vierkant complex te zien met een verdeling bestaande uit lage wallen. Het gehele afgevlakte terrein meet ongeveer 425 bij 425 meter en wordt aan de westkant beschermd door een rechte zand- of duindijk met een knik halverwege. Langs de Haagweg gaan de lage zandwallen zelfs over een restant binnenduin van 6 meter hoog heen. Aan de noordkant van de Haagweg richting Monster liggen ook nog walletjes, droge sloten en vlakke perceeltjes. Enkele walletjes zijn zo steil dat ze wel van pluggen gemaakt moeten zijn. Deze cultuurlandjes aan de rand van het Polanenduin zijn reeds lang buiten gebruik. Zeewaarts van het vierkante complex liggen twee rechthoekige stukken 450 bij 75 meter, waarvan de noordelijkste al te zien op de kaart uit 1712. De percelen van het vierkante complex zijn

ongeveer 55 bij 75 meter, ze zijn niet exact uitgelijnd. Elk perceel is in vieren gedeeld, wat vooral op luchtfoto's nog vaag is te zien. Het complex lijkt uitgezet met de Rijnlandse roede, die ook in Delfland werd gebruikt. De ideale vorm van zo'n vierkant perceel meet 20 bij 20 roeden (0,6 ha). Op de Geest vlak bij Ter Heijde waren tot na de Tweede Wereldoorlog ook dergelijke lage zandwallen te zien in een duinweide; het is nu een camping. Niet ver van de Schelpweg werd in de crisisjaren als werkverschaffing de Bloedberg gemaakt; thans is het een vogeltrekpost.

Dankzij het verslag van een wandeling van Ter Heijde naar de watertoren van Monster (A.G. 1897) weten we dat vlak bij het dorp Ter Heijde het duin voor de aardappelteelt in gebruik is genomen: 'smalle dijkes doorkruisen dit veld en bewaren de akkers voor verstuiwing'. Verder weg ligt vlak duin 'waar koeien onder toezicht van een hoeder een uitgestrekte maar schrale weide vinden'. In de eerste helft van de 19^e eeuw werden Westlandse vroege aardappelen uitgevoerd naar Engeland. Op basis van deze informatie noemen we het zandwallengebied bij de watertoren het Akkertjescomplex. De lage wallen droegen in die tijd mogelijk rietmatten of duindoortakken als windkering, zoals dat aan het einde van de 19^e eeuw ook gebruikelijk was bij Loosduinen. De naam 'schurvelingen' of zelfs 'celtic fields' is uit de lucht gegrepen. Het is verleidelijk de aanleg van het Akkertjescomplex te plaatsen in relatie tot de wens de duinen in cultuur te brengen, een beweging die omstreeks 1800 op gang kwam. De eerste hoogleraar landhuishoudkunde Jan Kops propageerde om de duinen bij ontginning 'in kampen' te verdelen en zwaar te bemesten. De gevonden Belgische dubbele cent uit 1843 in de zuidwesthoek van het akkertjescomplex valt binnen deze ontginningsperiode.

Figuur 6. Akkertjescomplex met linksboven het rillencomplex. Goed is verder de drinkpoel of 'drank' te zien met ernaast een smalle stuifvallei. Bron: DZH

Rillencomplex

Het laatste merkwaardige wallenpatroon dat we beschrijven, is te vinden ten westen van het Akkertjescomplex. Hier vormt de meest zeewaartse lage zandwal de basis. Zee- en landwaarts sluiten hier een tiental zeer lage zandwallen op aan. Het gehele complex is slechts twee maal 100 bij 100 meter groot. Omdat de zandwallen zo laag zijn hebben we dit het Rillencomplex genoemd. De ruggen zijn slechts een halve meter hoog en de greppels liggen 7,5 meter uit elkaar. Deze laatste afstand kwamen we ook tegen bij de Lange en Korte Akkers. Het is niet onmogelijk dat de aanleg van deze wallen snel is gestaakt en dat het aangebrachte reliëf door instuiving is genivelleerd. Dit complex is duidelijk het jongste van de zandwallen op Solleveld, het kruist ook de naamloze watering uit de Middeleeuwen. Wellicht is dit Rillencomplex een pootakker voor wilgen om er rijshoutschermen van te maken voor gebruik in de zee-reep, of stonden de gewassen juist in de natte greppels? Het complex ligt precies op de plaats waar de zanddijk tussen het Akkertjescomplex en het Polanenduin ophoudt.

Het lijkt erop dat de meeste van de hierboven besproken walcomplexen tot stand zijn gekomen tussen 1600 en 1850. Daarmee was de landschappelijke ontwikkeling van de duinen tussen Loosduinen en Monster nog niet ten einde. Nieuwe veranderingen zouden er komen aan het einde van de 19^e eeuw.

Veranderingen na 1850

In het midden van de 19^e eeuw lagen er langs de Monsterseweg aan aantal landgoederen met eikenhak-houtbossen en enkele heideveldjes. Daarbuiten was het landschap meer open: het Polanenduin kende een lage begroeiing, bij Ter Heijde lagen akkertjes en schrale weilanden. Ook bij Kijkduin lag een dergelijk agrarisch landschap. Karakteristiek waren de boerderijen met hooibergen als de Wijndaelderswoning en Blijrust. Het landschappelijke verschil tussen de droge strandwal met Oude Duinen en de natte strandvlakte Segbroek was goed te zien. Bij Ockenburgh kwamen tuinderijen op de afgezande klingen. Op twee plaatsen ten noorden van de Rijnweg, achter Solleveld en Ockenrode worden dennen aangeplant (resp. 8 ha en ca. 15 ha). Deze vorm van bosbouw kwam aan het einde van de 19^e eeuw op om de woeste gronden productiever te maken. Het hout was veelal bestemd als stuthout in de kolenmijnen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn deze naaldbossen grotendeels gerooid, maar hier en daar bleven er nog wat verwaaide dennen staan.

Ingrijpend werd de winning van duinwater. In 1886 start de stad Delft de bouw van een watertoren en de aanleg van een 'prise d'eau', een horizontale draineerleiding van 700 meter op enige meters diepte die het duinwater opvangt en in 1887 gereed komt. Het water wordt naar de markante 40 meter hoge watertoren gepompt. Omstreeks 1900 komen er geslagen bronnen voor het diepe grondwater bij. In 1923 wordt de Delftsche Duinwaterleiding opgenomen in de Westlandsche Drinkwatermaatschappij (WDM) en in 1993 wordt Solleveld deel van het Duinwaterbedrijf Zuid-Holland (DZH). Pas in 1970 wordt in het duingebied de waterwinning meer zichtbaar met de aanleg van infiltratieplassen met water uit Delflands boezem. Later worden de plassen uitgebreid en voorzien van voorgezuiverd Maaswater. Ze worden ingepast in het landschap, waarbij oude wegen en wallen min of meer gespaard blijven.

Een merkwaardig element in de lage duinen achter Ockenburgh is de vinkenbaan die enige bekendheid kreeg, omdat de laatste vinker Dirk Hoos zijn bedrijf zo goed heeft beschreven (Van Dobben & Hoos 1939). Een vinkenbaan heeft een met hout beplante wal aan de zuidwestkant van de vangplaats of baan. Vanuit een huisje wordt het 'druipnet' bediend. Buiten de baan gebruikt de vinker ook nog 'open netten'. Van de vinkenbaan rest in het landschap ruim 100 meter ten westen van de zandwinningsplas een lage zandwal met een krom uiteinde waar eens het luwte brengende hout op stond. De commerciële vinkenbaan werd van 1937 tot 1943 voortgezet als wetenschappelijk ringstation. Vanuit de stad Den Haag trokken na 1925 jonge natuurliefhebbers als de gebroeders Niko en Luuk Tinbergen en Frans Kooijmans naar deze duinen om er vogels te bestuderen en te fotograferen. Velen maken gebruik van het in 1937 aangelegde fietspad van Kijkduin naar Ter Heijde.

Figuur 7. De vinkenbaan op Solleveld (tekening Jan Joost ter Pelkwijk, 1939). Bij nauwkeurige beschouwing in het veld nog terug te vinden.

Ook het militaire element ontbrak niet. Bij de boerderij Blijrust ten noorden van Ockenburg lag de nationale schietbaan. Op dit terrein deed professor Holwerda tussen 1931 en 1936 opgravingen naar een nederzetting uit de Romeinse tijd. De sleuven bleven lang open liggen en gaven de Nederlandse militairen in 1940 zelfs dekking bij de verdediging van het militaire vliegveld waar Duitse luchtlandingen plaatsvonden. De beruchte tankgracht door Segbroek liep door tot het vroegere Schapenatje waar de Haagse Beek begint. Vanuit de landgoederen worden V2-raketten gelanceerd die veel schade veroorzaken. Het villaparkje Kijkduin kwam in het 'Sperrgebiet' te liggen, maar werd niet afgebroken. Na de oorlog krijgt het gebied tussen Kijkduin en Loosduinen steeds meer te maken met de naderende stad: sport, recreatie en toerisme vragen ruimte. Ingrijpend is de aanleg van een zandwinning achter Ockenrode waar nu een grote plas is. Het zand wordt gebruikt bij de aanleg van de Haagse wijk Morgenstond. Bij deze ontgroning wordt in 1954 het Merovingisch grafveld ontdekt. Even ingrijpend is in hetzelfde jaar de aanleg van het gemeentelijke kampeerterrain op de plaats van de opgravingen van Holwerda en opnieuw speelt de archeologie een rol. In het oude agrarische landschap wordt een zekere 'verrommeling' zichtbaar. Heel bijzonder zijn ook de puinduinen met het Hemels Gewelf van de kunstenaar James Turrell uit 1996. Het Loosduinse (thans Haagse) deel van de Delflandse duinen is de laatste eeuw veel sterker veranderd dan het Monsterse (thans Westlandse) gedeelte.

Uit het voorgaande is duidelijk geworden dat de duinen tussen Loosduinen en Monster géén natuurlandschap zijn, maar een cultuurlandschap met ongelooflijk veel terrein- en perceelvormen uit allerlei fasen in de geschiedenis. Overal elders in het Haagse duingebied en in het Westland is dit landschap al een eeuw geleden of meer op de schop gegaan. De bovenste meters zijn vrijwel overal verdwenen en/of overbouwd (het Wapendal, Meer en Bosch en het terrein rond het voormalige Milvakamp aan de westkant van Den Haag uitgezonderd). Deze eigenschappen tezamen maken Solleveld (pars pro toto) tot één van de meest interessante duingebieden van de Hollandse kust.

Voor de bezoekers is hier heel veel te zien op het gebied van natuur en landschap. Het behoud van dit landschap voor later onderzoek is eveneens van belang. Duinwaterbedrijf Zuid-Holland (DZH) draagt hiervoor een grote verantwoordelijkheid. Alle landschappelijke ingrepen moeten zeer zorgvuldig gebeuren en vooraf gegaan worden door geologisch, archeologisch en historisch-geografisch onderzoek.

Opdracht

Het was Herman van der Meer (destijds DZH) die in 2001 de AWN-afdeling GRAVENhage informeerde over de voorgenomen werkzaamheden in het beheergebied Solleveld, en speciaal over een mogelijke bedreiging van de archeologische waarden. Behalve dat Herman actief deelnam aan de excursies produceerde hij tien nota's over diverse onderwerpen betreffende Solleveld en vele digitale kaartjes, die we goed konden gebruiken. Graag dragen wij dit artikel op aan Herman van der Meer.

- * Wat we weten van boerderij Solleveld, maart 2002, 4 p.
- * Duincultuur tussen Ockenburgh en Geesterwijk, mei/juni 2002, 5 p.
- * Betekenis van de naam Solleveld, juli 2002, 2 p.
- * De relatie tussen duinvorming en bewoning in Solleveld, december 2002, 1 p.
- * Enkele aantekeningen over Solleveld, januari 2003, 1 p.
- * Enkele geomorfologische profielen uit Solleveld, februari 2003, 3 p.
- * Middeleeuwse wegen, woningen en wateren tussen Kijkduin en Terheijde, december 2003, 5 p.
- * Notities over het Solleveldse paraboolduincomplex Haeske's Duin, december 2003, 3 p.
- * Pabon 1926/27 over de Rijnweg, januari 2004, 2 p.
- * Eigendom en gebruik in de secties XI en XII van het Meetboek 1378, augustus 2004, 2 p.

Literatuur

- Braat WC (1956). Brandgraven uit de 7e eeuw in de duinen bij Monster, OMROL 37: 82-91.
- Breemen PJ van (1947). De heer Leyden en de topografie van Den Haag, Die Haghe: 38-175.
- Dobben WH van & D Hoos (1939). Vogeltrek en vinkenbaan, Uitgave NJN.
- Doing H (1978). Het belang van de duinterreinen tussen Loosduinen en Monster, 8 p. (getypt).
- Emmens J (1969). Het ambacht Monster Ao 1378, in: Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie:186-227.
- AG (1897). Een uitstapje naar de Duinen, De Levende Natuur 2: 129-132.
- Hagen HGJM van der (1998). De landschappen van Solleveld, Holland's Duinen 32: 36-43.
- Hornstra WL (1987). De duinen tussen Ockenburgh en Ter Heijde. Kartering van vegetatie en geomorfologie en advisering inzake de verzwaring van de zeevering, Weeversduin, Oostvoorne, 19 p.
- Lucas JJM (1993). Dune Landscape Map of Solleveld; Duingebied Solleveld, DZH, 1994, 12 p.
- Meer HP van der (2001). Op zoek naar Solleveld, Holland's Duinen 38: 13-18.
- Meer HP van der (2002). Solleveld, een verkenning van landschap, bodem en bewoning, Kwadrant (AWN-Den Haag): 20-22.
- Mezger J (1969). Vondsten van het Monsterse Geestje, Westerheem: 3-43.
- Ommering G van (1991) Ontwerp-beheersvisie beschermd natuurmonument 'Solleveld', Bureau Duin & Kust.
- Otten JJM (1978). Enkele opmerkingen over de geschiedenis van het WDM-gebied, 5 p. (getypt rapport).
- Peeters HE (1954). Een Frankisch grafveld bij Ockenburg, Westerheem: 78-81.
- Raad H (1985). De vegetatie van de Van Leyden-hof, een binnenduinbos en een heideveldje onder de rook van 's-Gravenhage, ZHL.
- Stuurman P (1965). Een archeologisch drama onder de (het) bedrijven door, Westerheem: 35-79.
- Valk L van der (1986). Inventarisatie van archeologische waarden van de duinterreinen Solleveld en Ockenburg, Westduinen, gemeente 's-Gravenhage, 29 p.
- Valk L van der (1987). Duinvorming en kustontwikkeling – een relatie?, Duin (symposiumverslag):18-20.
- Valk L van der (2002). Geologie, archeologie en landschapsvormen van Solleveld, Holland's Duinen 40: 39-47.
- Valk L van der & HP van der Meer (2003) De archeologie van Solleveld (gemeente Monster en gemeente Den Haag): een tussentijds rapport (AWN), 10 p.
- Vertegaal K (1994) De wallen van het Westland, Duin: 3-5. Ook in: Van der Bent G, Van Ommering G & Van Rossum R (2002) Dwars door de duinen, een verkenningstocht van Den Haag naar Noordwijk, Katwijk, p. 27-30.
- Vos PC, Rieffe EC & Bulten EEB (2007) Nieuwe geologische kaart van Den Haag en Rijswijk.
- Waasdorp JA (redactie: VLC Kersing) (2003) III M.P. naar M.A.C. Romeinse mijlpalen en wegen, HOP 8, Den Haag.
- Waasdorp JA & Eimermann E (2008) Solleveld. Een opgraving naar een Merovingisch grafveld aan de rand van Den Haag, HOP 10, Den Haag.